

Anton Lajovic:

Naši umetniki in novo avtorsko pravo.

Pred kratkim so naši listi prinesli vest, da namerava belgrajska vlada izdati nov zakon o avtorskem pravu, ki naj bi veljal za celo našo državo. Ker je gotovo, da bi tak zakon, če enkrat stopi v veljavo, ostal neizpremenjen za daljšo dobo, je nujno potrebno, da se o taki nameravani izpremembi avtorskega prava pogovore predvsem krogi, katerih življenjski pogoji so bistveno odvisni od ureditve avtorskega prava. Mislim tu predvsem na vse skupine naših ustvarjajočih umetnikov. Te skupine so sicer jako maloštevilne po glavah, toda odločilnega pomena za duševno kulturo naroda. Z ozirom na dalekosežno in dolgotrajno važnost nove ureditve avtorskega prava je nujno, da se diskusija o tej stvari začne. Moje misli o tem predmetu so sledeče.

Za moje gledanje je narod organizem, popolnoma podoben v svojem bistvu organizmu posameznega človeka. (Pri tem ne mislim na narod v onem smislu, kakor ga nazivajo državoznanci, ki pustijo, da se krije njega bistvo z državo.) Narod se odlikuje od posamezne osebe samo po dolgotrajnosti svojega življenja, trajajočega stoletja. Njegovo življenje je seveda znatno kompliciranejše od življenja posameznikovega. V bistvu pa se da to življenje premotriti z dveh stališč. Glavni del narodovega življenja zavzema njegovo delo in skrb za fizični obstanek. To narodovo delo ima za posledico njegovo materialno kulturo.

Toda kakor pri posamezniku ni zadnji cilj njegovega zemeljskega življenja samo skrb, kako se bo telesno vzdržal, temveč njegovo duševno usovršenje, enako je tudi narodovega življenja najvišji smoter čim večje potenciranje njegovih duševnih zmožnosti, torej čim večja povzdiga duševne kulture. Narodova duševna kultura je tista velika sila, ki zapusti stalne, takorekoč večne sledove v duševnem svetovju, najsi je narod sam fizično že zdavnaj izginil z zemeljskega površja.

Faktorji, ki tvorijo duševno kulturo naroda, so po mojem tile: glavni vir pred našimi očmi rastoče narodove kulture so

vsi producirajoči umetniki naroda kot celota. Da pa je kulturno življenje naroda uravnovešeno, ni dovolj, da producira to občestvo umetnikov mnogo in dobrih stvari, temveč je potreba, da najdejo te umetnine med široko maso naroda čim večjo rezonanco. To podoba kaže narodovo kulturno življenje v trenutnem prerezu, dasi se naravno ne more prezreti, da ona masa naroda, ki umetnine sprejema, s svojim duševnim bitjem zopet nazaj in odločilno vpliva na proizvajajoče umetnike.

Nič manj važno kakor rezonanca s strani široke publike, pa je za rast duševne kulture naroda vse ono, kar je že preteklo duševno življenje pustilo v narodu svojih usedlin. V teh se hranijo korenine vsega na novo rodečega se kulturnega življenja. One so odločilne za nadaljno duševno proizvodnjo narodovih umetnikov in ničmanj odločilne tudi za razmerje široke mase k duševni kulturi naroda. Z drugimi besedami: tradicija je odločujoče važnosti za duševni razvoj naroda. Ker pa vse duševno življenje naroda z nešteti koreninami visi v duševni preteklosti naroda, je zame eden glavnih aksijomov: ni kulture izven naroda, ni internacionalne kulture, temveč vsaka kultura je samo narodna. Internacionalna more biti le civilizacija.

V bivši avstrijski državi je bil državni interes z ozirom na to, ker je bil v tej državi vladajoči narod nemški, istoveten z nemškim interesom. Ker je bil naš narodni razvoj v bivši Avstriji v napotje nemškim imperijalističnim tendencam, je naravno, da je bil razvoj našega naroda proti državnemu interesu in se je v resnici vršil tudi v svojem bistvu preko države in sam iz sebe. Današnji politični položaj je prejšnjemu nasproten. Naš narod je sam vladajoč del države; čim močnejši je naš narod, tem močnejša je država, zato so interesi naše duševne kulture obenem tudi interesi države. Ni torej več samo zasebna stvar narodova, kako se njegovo duševno življenje razvija, temveč ta razvoj je javna zadeva, ne samo narodova, temveč tudi državna. S tem preidem h glavni točki, v kateri se moje naziranje glede principijelnega stališča, na katero se naj postavi zakonodajavec pri ustvaritvi novega avtorskega prava, razlikuje od onega, na katerem je do sedaj stalo naše avtorsko pravo.

Dosedanje avtorsko pravo (mislim avstrijsko) je smatralo ves problem samo kot zasebno pravno zadevo. Pravna razmerja duševnih proizvodov so bila potrebna ureditve; država jih je uredila enako zasebno pravnim razmerjem drugih socialnih skupin ter

pri tem popolnoma prezrla, da imajo duševni proizvodi vseh skupin umetnosti mnogo dalekosežnejše funkcije v državnem življenju, nego delo raznih drugih socialnih skupin, katerih udeleževanje je država istotako merila samo z zasebno pravnim merilom.

Moje mnenje pa je, da je treba v novem avtorskem pravu v vseh njegovih določbah izhajati s principijalnega stališča, da je duševna kultura naroda javna, državna zadeva. Treba je spoznati, da je občestvo umetnikov po svojem udeleževanju izredno dragoceno premoženje naroda in s tem tudi države. Avtorsko pravo mora torej gledati v prvi vrsti na to, da ustvari tak pravni položaj, da bo čim največ onemogočeno izkoriščanje teh umetniških sil od kogarkoli. Če se posreči najti v tem oziru zadovoljujoče pravno stanje, sem prepričan, da se bo s tem za kulturo storilo mnogo več, kakor če država vsako leto vrže vsem svojim umetnikom skupaj par stotisoč kron. Take podpore le trenutno lahko nekoliko pomorejo dotičniku, ki jih je dobil, ne morejo pa zboljšati nivoja njegovega materijalnega stanja.

Sicer je naši javnosti deloma znano, kako se pri nas umetniška dela izkoriščajo na škodo avtorjem, ker še mnogo ljudi meni, naj vsak umetnik dela zastonj. Toda ni vsakemu znano, v kako strašno nenaravnem razmerju so po navadi pri nas dobički založnika nasproti temu, kar zasluži avtor za svoje delo. Ni vsakomur znano, da knjigarne, ki brez vsakega rizika vzamejo kako delo v komisijo, v razpečavanje, samo za to svojo manipulacijo zaslužijo petino, četrtno ali celo tretjino kosmatega izkupička. Toda ne samo, da zalagatelj in komisijonar zaslužita za svoje malo vredno manipulativno delo v razmerju k avtorju naravnost oderuško pretirane zaslužke, tudi stavec zasluži za stavljenje tiskane pole več kakor avtor za svoje izvirno delo. Pri teh roparskih razmerah v škodo avtorjev se lahko čudimo, da naša umetnost še toliko krepko živi. Vendar so takšne razmere trajno nevzdržljive.

Naloga novega avtorskega prava bo pač, da bo to pravo skušalo najti čimveč sredstev nele, da se tako izkoriščanje čimbolj onemogoči, temveč razen tega tudi, da se ustvari tako pravno stanje, v katerem bo avtor res užival one sadove svojega dela, kateri mu po pravici gredo. Zadnje novele k občnemu državljanskemu zakonu so prinesle sicer nekaj novih določb, ki imajo za posledico nekoliko boljše zaščito, zlasti literatov, na pr. nova

določba o zalagateljski pogodbi, ki vsebuje interpretacijsko pravilo, da je v slučaju, če ni posebnega dogovora med založnikom in avtorjem, smatrati, da je avtor prodal samo eno naklado; vendar je jasno, da samo poskusi izboljšanja ne morejo zadostovati ter da je treba popolne preobrazitve. Kako dalekosežne posledice bi imel princip, da je vso kulturno produkcijo smatrati za javno zadevo, v to naj navedem samo primer, kjer se to naziranje najizrazitejše pokaže.

Vpodablajoči umetniki producirajo navadno samo po en izvod svojega originalnega dela. Po dosedanjem pravu je oni, ki je kupil sliko ali skulpturo, postal nje lastnik in avtor ni imel pravice od njega zahtevati original, da po njem napravi reprodukcijo. Lastnik je smel v smislu celega dosedanjega zasebnega prava s kupljeno sliko prosto razpolagati, smel jo je poškodovati, smel jo je tudi uničiti. Kakor hitro pa stojimo na stališču, da je vsaka dobra slika ali skulptura važen kamen v zgradbi narodove kulture, ni mogoče dopustiti, da bi zasebnik postal absoluten gospodar take kulturne vrednote. Nasprotno, on sme poslej pač imeti umotvor v svoji lasti, sebi v naslado, oziroma v okras, toda ne sme pa umotvora ne poškodovati ne uničiti, ker bi s tem kulturi vsega naroda napravil znatno škodo. Če bi zasebni lastnik navzlic temu poškodoval ali uničil recimo kako Meštrovíćevo delo (da vzamem ekstremen slučaj za zgled) bi se mi zdelo popolnoma naravno, da takega škodljivca kaznujem zaradi hudodelstva, kajti storil je državi in narodu gotovo občutnejšo škodo, kakor pa oni, ki zlobno razbije kake telegrafske lončke (kar je po našem zakonu hudodelstvo).

Mimogrede omenim, da smatram umetniško produkcijo naroda za javno zadevo, toda ne za javno last v tistem smislu, kakor je to storila boljševiška Rusija s svojim najnovejšim načrtom avtorskega prava, katerega temeljna misel je le v tem, da vidi v delih umetnikov samo premoženjsko vrednost in jih zaradi tega ekspropriira. Ne vidi pa v teh delih one za narodovo kulturo tako važne funkcije, kakor sem jo skušal zgoraj pokazati. Rešitev vseh prašanj, ki so v zvezi z novim avtorskim pravom, je po vsem tem silno dalekosežnega pomena za našo kulturo.

Da se pa morejo ta prašanja uspešno rešiti, je treba, da jih naše celotno umetništvo temeljito diskutira in mislim, da to ne bo šlo lahko drugače, kot da se vse stroke umetnikov organizirajo, če ne za drugo, vsaj na vsak način ad hoc v rešitev teh prašanj.

Glavna naloga teh organizacij pa ne bo v tem, da bi se udeleževale tehnične diskusije pri redakciji novega avtorskega prava; njih naloga bo v prvi vrsti ta, da zbero iz svoje lastne izkušnje ves material krivic, ki so jih doživeli. Naloga redaktorjev novega avtorskega prava pa bo, da iz tega materiala izluščijo one tipe, zoper katere bo treba v novem avtorskem pravu najti primernege leka.

Igo Gruden:

V vinski kleti.

Do vrha natoči, opoji se, brate,
v meglenost razblini vso žalost in jad:
saj zunaj visoko polje pomlad
in v solncu vse zlate so gore in trate.

Saj vse, kar živi, vse diha le zate
in tebi najslajši rodilo bo sad;
opoji se, brate, spravljiči si grad,
zamorsko kraljico vanj pelji med svate.

In kadar te ženska najgloblje omami,
objami jo tesno, da ptiček, ki skrit je,
bo slišal le tvoje utripanje, žitje,

in kakor v daljavi, nekje za meglami,
življenje in svet, ves njegov dirindaj . . .
Opoji se, brate: — tam zunaj je maj.

Janko Glaser:

Kritikom rim.

Pustimo črke! Kdo tehtal bo nje,
ko se strasti in resnice nam hoče?!
Rimajmo živo življenje pojoče,
kakor se rimata fant in dekle!